

Vennskap i det islandske fristatssamfunnet (ca. 930–1262/64)

Jón Viðar Sigurðsson, Oslo
j.v.sigurdsson@iakh.uio.no

Det er liten tvil om at vennskapet mellom høvdinge og bønder var det viktigste sosiale båndet på Island i perioden ca. 930 (da Alltinget ble grunnlagt) og fram til landet kommer under den norske kronen i årene 1262–1264. Til dette vennsksforholdet ble det stilt sterke gjensidige krav. Høvdingene skulle beskytte bøndene og deres hushold, organisere gjestebud for dem og gi dem gaver. Til gjengjeld fikk høvdingene bøndenes støtte i sine konflikter. Men det var ikke bare bønder og høvdinge som opprettet vennskap med hverandre, høvdinge stiftet vennskap seg imellom, og det gjorde bøndene også. Kort og enkelt: Vennskapet var båndet som knyttet samfunnet sammen. Men etter at Island kom under den norske kongen og det norske administrative systemet ble innført, mistet vennskapet mye av sin betydning og ble erstattet av andre relasjoner. Men det er en annen historie.

Beskyttelse

Vern var etter alt å dømme det viktigste elementet i vennsksforholdet mellom bøndene og høvdingene.¹ Etersom det islandske fristatssamfunnet var uten kongemakt var det høvdingene som satt med makten, og det var bare de som kunne gi en reell beskyttelse. For å kunne gi vern måtte høvdingene imidlertid bygge opp et maktgrunnlag, og det viktigste elementet i det var bøndene. Mellom bøndene og høvdingene oppsto det derfor et sterkt gjensidig avhengighetsforhold. Husholdet sto under bondens beskyttelse (*grið*). Den kunne han som regel ikke gi uten hjelp fra høvdingen. Det medførte at husholdet ble indirekte inkludert i vennsksforholdet mellom

---

1. Jón Viðar Sigurðsson 1995, 323–324. Helgi Þorláksson 2001, 91–102.

høvdingen og bonden, og som følge av det måtte medlemmene, vanligvis de mannlige, støtte høvdingen.²

Bønder som havnet i konflikter måtte søke høvdingen sin om støtte. Bare han var i stand til å gi og å mobilisere slagkraftig hjelp, enten som forsvarer eller anklager. Høvdingen Pål Jonsson (d. 1211) støttet sine “tingmenn i alle riktige saker” slik at de aldri ble skadelidende.³ Men som regel var av underordnet betydning om saken var god, eller hva de opprinnelige omstendighetene besto i. Det viktige var hvilken støtte bøndene kunne skaffe seg. Derfor var hjelpen fra høvdingen nesten en forutsetning for å vinne eller få en avgjørelse i en sak. Dersom en høvding nektet å bistå sin venn i en konflikt, var det samtidig et signal til andre av hans venner om at heller ikke de nødvendigvis kunne regne med full støtte i sine tvister i framtiden. Det kunne resultere i at høvdingen ved en senere anledning ikke var sikker på hvilken støtte han kunne få. For høvdingene var det derfor avgjørende å bistå sine venner.

I tillegg til å beskytte sine venner måtte høvdingene opprettholde og verne om freden i maktområdene sine og bilegge saker mellom egne venner. I tvister mellom disse måtte høvdingen tilfredsstille begge parter, ellers var det fare for at han mistet den ene. Maktet høvdingen å opprettholde ordnede forhold, skapte det tillit og oppslutning hos bøndene. Sviktet han, var det fare for at han tapte prestisje og vennene hans begynte å se seg om etter en annen høvding.

Gaver

Brand Kolbeinsson (d. 1246), høvding over Skagafjörður var en “overmåte sjenerøs mann, derfor hadde han et godt rykte”.⁴ Det var gjennom sin gavmildhet, som kom til uttrykk i gjestebud og gaver, at høvdingene opprettet vennskap. Helt fra Island ble bosatt omkring 870 ble drikkelag benyttet for dette formålet. Slike sammenkomster var ressurskrevende. Det var derfor bare de som eide og kontrollerte store gods, som kunne organisere gilde og benytte det for å bygge opp sine maktposisjoner. Mellom

---

2. Meulengracht Sørensen 1993, 158–159. Jón Viðar Sigurðsson 1995, 323–324.

3. Biskupa sögur II, 298–299.

4. Sturlunga saga II, 70. For diskusjon om gaver og gavegivning på Island, se for eksempel Jón Viðar Sigurðsson 1989, 81–95. Jón Viðar Sigurðsson 1999, 120–140. Helgi Þorláksson 1989, 89–97. Helgi Þorláksson 2001, 96–134. Byock 1988, 6, 11, 77, 88, 125, 129, 131, 171, 172, 215. Jón Viðar Sigurðsson 2010, 11–154. Miller 1990, 77–109. Monclair 2003, 134–205.

høvdingene foregikk det en konkurranse om hvem som kunne organisere de største og flotteste festene. Tallet på gjester i disse drikkelagene signaliserte ikke bare høvdingenes rikdom, men også deres makt. Den som arrangerte de største gjestebudene, var rikest og mektigst. Han hadde flest venner.

Høvdingene hadde et stort press på seg for å vise sin sjenerøsitet. Enten det var gjennom gjestebud eller ved å gi gaver. Det var klare regler om hvilke gjenstander som kunne bli gitt som gave, og når en eventuell motgave skulle gjengjeldes. Som regel ble våpen gitt nedover i det sosiale hierarkiet, fra en høvding til en bonde. I det politiske spillet var gaven et viktig redskap. De som skulle etablere sitt maktgrunnlag, ga gaver til dem som ikke kunne eller ville gi motgave. Disse måtte da tjene dem på en eller annen måte. De ble moralsk avhengige av giveren inntil de hadde betalt gaven tilbake i form av tjenester. Det var motgaven eller motytelsen som sikret eiendoms- og disposisjonsrett over gaven.⁵ Gaven var viktig for å holde ved like sosiale kontrakter og allianser, eller for å “kjøpe” seg venner, makt og ære. En gave ble sjelden avvist, i så fall var det en stor fornærmelse. Det var det samme som å nekte vennskap. *Plikten til å ta imot var like sterk som plikten til å gi og gjengjelde.*⁶ Eiendom og kontroll over ressurser var derfor et hovedgrunnlag for lederstilling. Høvdingenes økonomiske ressurser var dermed avgjørende for hvor store deres venneflokker kunne bli.

I forbindelse med gjestebudene ble også gaver benyttet for å opprette vennskap. I 1243 holdt Tord Kakale Sigvatsson gjestebud på Mýrar i Dýrafjörður, og da gjestene reiste av gårde, ga han mange av dem gaver. Dermed var de alle “større venner med ham enn før”.⁷ Disse bøndene støttet Tord i hans kamp mot høvdingen Kolbein Unge, og da Tord fikk hånd om sin fars maktposisjon, som Kolbein hadde kontrollert, og gods tre år senere, ga han igjen sine støttespillere store gaver.⁸

---

5. De sterke forpliktelsene om å gjengjelde gaven framgår av at *Grágás* (Ia, 246–248; Ib, 180; II, 83–85) har bestemmelser om dette.

6. Mauss 1995 (1925), 9–50. Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder 5, 653–661. Gurevich 1968, 127–134. Sahlins 1978 (1972), 168–172.

7. Sturlunga saga II, 40.

8. Sturlunga saga II, 70.

Gavene på Island bestod av våpen, hester, økser, smykker, mat og klær. Det passer bra med det vi kjenner til fra andre “primitive” samfunn. En del av disse gavene, særlig våpen og smykker, sirkulerte som en slags konstant i økonomien. De ble gitt fra mann til mann og fra generasjon til generasjon uten å bli brukt til andre formål.⁹

I gavegivningsprosessen deltok tre aktører: giver, mottaker og tilskuere. Øyenvitnene var muligens den viktigste. Det var nemlig de som skulle fortelle om gaven, og dermed om giverens sjenerøsitet og det nyopprettede vennskapet. Til tilskuergruppen kan vi også føye de menn og kvinner som så gaven mottakeren hadde fått. Vennskapet skulle vises. Gavegivingen foregikk på en “scene”, og for høvdingene var det viktig at så mange som mulig overvåket hendelsen og hørte om den eller så selve gaven. Det var den beste formen for publisitet. Men høvdingene måtte finne seg i at deres gaver alltid ble sammenlignet med hva andre høvdinge hadde gitt. Ikke bare i samtiden, men også i fortiden.

Organisering av gjestebud og utveksling av gaver for å få politisk støtte som gjentelse, kunne aldri opphøre. Dersom høvdingene sluttet å arrangere fester eller unnlot å oppfylle sine plikter, førte det til at vennsksforholdet opphørte og at bøndene måtte se seg om etter en ny høvding.

For beskyttelsen, gjestebudene og gavene bøndene fikk fra høvdingene skulle bøndene som nevnt støtte høvdingene i deres konflikter, eventuelt bidra med råd og få i stand forlik med andre høvdinge. Dersom høvdingen måtte betale høy bot i en sak, fikk han ofte hjelp fra både sine venner og sine slektninger.¹⁰

Vi har ingen opplysninger om tallet på høvdinge på Island i landnåmsperioden (ca. 870–930). De fleste forskere som har drøftet den politiske utviklingen på Island, mener at da Alltinget ble grunnlagt omkring 930, ble det skapt et politisk system som besto av 36 høvdingdømmer.¹¹ Men omkring 965, da landet ble delt i fjerdinge, ble tre nye høvdingdømmer opprettet i Norðlendinga-fjerding, det vil si at tallet på høvdinge i landet steg fra 36 til 39. De som forfekter dette standpunktet, hevder også at tallet på

---

9. Jón Viðar Sigurðsson 1989, 89. Sahlins 1978 (1972), 133. Mauss 1995 (1925), 14–17.

10. Sturlunga saga I, 50.

11. Det vil si *goðorð* på gammel islandsk.

høvdingdømmer holdt seg stabilt fram til om lag 1120.¹² Det viktigste argumentet for ideen om de 36/39 høvdingdømmene er bestemmelser i *Konungsbók*-versjonen av lovboken *Grágás* fra ca. 1250 og en uklar beretning i *Íslendingabók* fra ca. 1125.

Íslendingesagaene, som omhandler perioden ca. 930–1030, gir et annet bilde av den politiske situasjonen enn den som møter oss i *Grágás*. Ikke bare er tallet på høvdinger høyere, muligens 50–60, det politiske systemet er også svært foranderlig. Gamle høvdingfamilier forsvinner og nye entrer den politiske scenen. Denne ustabiliteten framgår av at det foregikk en reduksjon i antall høvdinger fra sagaperioden (ca. 930–1030) til om lag 1120.¹³

Alle forskere som har drøftet den politiske utviklingen på Island, er imidlertid enige om at det skjedde en maktkonsentrasjon etter 1120, og når vi kommer ut på 1200-tallet var antall høvdinger blitt redusert til om lag sju og holdt seg på det nivået til landet ble et skattland under den norske kongen i årene 1262–1264.

Det som karakteriserer den politiske utviklingen på Island er overgangen fra høvdingdømmer til riker. Ledelse over de islandske høvdingdømmene innebar herredømme over folk og ikke noen avgrensede geografiske områder, derfor kunne venner av ulike høvdinger bo side ved side. Overgangen til riker, det vil si større maktområder med noenlunde klare geografiske grenser og herredømme over alle som bodde innenfor rikets grenser, tok til omkring 1100 da haukdølene, åsbirningene, svinfellene, austfjordingene og oddaverjene dannet sine riker. Utviklingen mot riker fortsatte så i Borgarfjörður, Eyjafjörður og på Vestfirðir på slutten av 1100-tallet og begynnelsen av 1200-tallet.

I en rekke tilfeller, særlig når vi kommer ut på 1200-tallet, begynte høvdinger å etablere seg i områder de i utgangspunktet ikke hadde kontrollert. I slike situasjoner var det helt avgjørende for dem så raskt som mulig å opprette vennsksapsrelasjoner med bøndene og få gavegivningsprosessen i gang. Da Torgils Bødvarsson ble høvding i Skagafjörður og Húnaþing i 1255, måtte han bygge opp sitt maktgrunnlag. I den forbindelse ble det lagt *sauðakvöð* på området Torgils hadde herredømme over, det vil si at

---

12. Se for eksempel Maurer 1874, 35–68, 142–220. Vilhjálmur Finsen 1888, 6–98. Boden 1905, 47–58, 67. Ólafur Lárússon 1932, 10–106. Einar Arnórsson 1945, 35–109, 125–134. Jf. Gregersen 1937, 52–97. Jón Jóhannesson 1956, 72–102. Björn Þorsteinsson 1966, 87–105. Byock 1988, 51–71. Byock 2001, 170–183. Gunnar Karlsson 2004, 63–365.

13. Jón Viðar Sigurðsson 2005, 109–113. Jón Viðar Sigurðsson 1999, 39–83.

alle bøndene i området ga ham en sau.¹⁴ Deretter holdt Torgils et stort gjestebud for de gjeveste bøndene i området, og ga dem gaver ved avslutningen av festen. Sagaen om Torgils beretter at etter festen var bøndene særdeles fornøyde med at de hadde fått en slik høvding, og mente at “Kolbein Unge [som hadde vært den mektigste høvdingen i området på 1200-tallet og døde i 1245] hadde vendt tilbake og var gjenfødt”, en høvding de hadde “lengtet etter”. Om vinteren inviterte de fleste av gjestene Torgils hjem, og ga ham “sømmelige” gaver.¹⁵ Bøndene fikk nesten øyeblikkelig tilbake store deler av det de hadde måttet ut med, og på sikt kom de trolig ut med fortjeneste, i og med at høvdingene alltid måtte gi større gaver enn de tok imot og i tillegg organisere gjestebud – det kan derfor hevdes at høvdingene delvis subsidierte bøndernes gårdsdrift. Men viktigst for begge parter var at vennskapsbåndene ble skapt og fornyet gjennom gavegivningsprosessen.

Etter hvert som antallet høvdinge ble redusert, befolkningen vokste (trolig var den ca 10 000 omkring 930 og rund 50 000 på midten av 1200-tallet), og maktområdene ble større og fikk et klarere geografisk preg, stiftet trolig høvdingene i første rekke vennskap med de mest innflytelsesrike bøndene i lokalsamfunnene, blant annet gjennom frilleforhold med døtrene deres. På slutten av 1100-tallet og i perioden fram til 1262–1264 hadde de aller fleste av høvdingene forhold til flere friller samtidig. Disse forholdene ble inngått med samtykke fra jentenes familier. Frilleforhold var fordelaktig for alle involverte parter: Jentene sikret sin samfunnsposisjon. Det var bedre å være frille til en høvding enn å være gift med en fattig bonde. For frillenes familier ga dette forholdet en ekstra beskyttelse, og dersom det ble født sønner som senere ble høvdinge, ville det kaste glans, og muligens rikdom, over frillenes familier. Gjennom dette forholdet sikret høvdingene seg lojal støtte fra viktige lokale aktører. Høvdingene kunne gifte seg og sende frillene hjem uten at vennskapsbåndet mellom høvdingene og kvinnenens familier ble avsluttet – og kvinnene kunne bli giftet bort.¹⁶

---

14. Sturlunga saga II, 196.

15. Sturlunga saga II, 207.

16. Auður Magnúsdóttir 2001, 47–97.

Lojalitet

De fleste bønder var venner med bare én høvding. For dem var det ingen tvil om hvor lojaliteten skulle ligge. I en rekke konflikter hører vi om en gruppe bønder som omtales som *beggja vinir*, det vil si at de var venner med begge høvdingene som var havnet i konflikt. Bønder som var venner med to høvdinger samtidig var en viktig buffer i konflikter dem imellom. Som venner med begge de involverte parter kunne de ikke støtte den ene parten mot den andre, de kunne ikke støtte én venn i konflikt mot en annen. Deres oppgave ble derfor å mekle. Det kunne være fordelaktig for bøndene å være venner med to høvdinger samtidig. På den måten sikret de sine interesser, og dersom noen prøvde å krenke deres rettigheter, kunne de søke støtte hos to høvdinger. Ulempen var imidlertid at bøndene kom opp i en lojalitetskonflikt dersom høvdingvennene deres tørnet sammen. For samfunnet i sin helhet var det derimot en stor fordel at overlappingen mellom høvdingenes vennegrupper var så stor som mulig. Det var en sikkerhet for fred.

Vi kan gå ut fra at i sagatiden (ca. 930–1030), da tallet på høvdinger var forholdsvis høyt og de bodde relativt kort vei fra hverandre, har en del bønder vært venner med to høvdinger samtidig. Men etter hvert som antallet høvdinger ble redusert på 1100- og 1200-tallet, befolkningen vokste og maktområdene ble større, stiftet trolig høvdingene i første rekke vennskap med de mest innflytelsesrike og rikeste bøndene. En gjennomsnittsgård på Island var ca. 20 hundre (tilsvarende prisen på 20 kyr). Regner vi med at de som bodde på gårder større enn 30 hundre ble betraktet som storbønder, utgjorde de omkring en femtepart av bondestanden.

En konsekvens av maktområdene til de islandske høvdingene ble større var at de forsøkte å hindre at andre høvdinger stiftet vennskap med deres venner innenfor grensene til deres maktområder. Dette resulterte i at overlappingen mellom vennegruppene ble mindre, og at konfrontasjonene mellom høvdingene ble hardere og blodigere. Men fordi det var så å si umulig å si nei til en gave, var det svært vanskelig for høvdingene å hindre at vennene deres stiftet vennskap med andre høvdinger.

Høvdingene forsøkte ofte å opprette vennskap med sine motstanderes venner, nøytralisere dem, og dermed undergrave sine fienders makt i enkelte tvister. Bøndene stiftet også vennskap med sine høvdingers rivaler for å få i stand forlik. Da Kolbein Unge holdt Sturla Tordsson som fange i 1242, fikk han melding fra Sturlas måger om at

de ville bli hans venner dersom han løslet Sturla. Først avslo Kolbein og ville at Sturla skulle reise til Norge, men så ombestemte han seg og sendte melding til Sturlas måger om at han ville bli deres venn. De, og mange andre menn fra Vest-Island, dro da til Kolbein.¹⁷ Som venner av både Sturla og Kolbein formet disse bøndene en støtfanger som hindret at det brøt ut en åpen konflikt mellom de to høvdingene. Det er klart at de som var venner av både Sturla Tordsson og Kolbein Unge, ikke ville finne på å støtte noen som ville angripe dem. Ved å stifte vennskap med Sturlas venner satte Kolbein også en effektiv stopper for den hjelp de kunne gi Sturlas slektninger i deres kamp mot ham. Samtidig måtte disse vennene støtte Kolbein i hans konflikter med andre motstandere.

Vi kan dele høvdingenes venner i to grupper etter deres forhold til høvdingen: De som bare var hans venner, og de som i tillegg var venner med andre høvdinge. Det var den førstnevnte fraksjonen høvdingen stolte på i alle tvister, og som trolig utgjorde størstedelen av hans venner. Støtte fra den andre fraksjonen kunne variere fra sak til sak, alt etter hvem motstanderen var. Høvdingene kontrollerte selv rekrutteringen til sine vennegrupper, og vennene hadde ikke nødvendigvis noe annet til felles og som holdt dem sammen enn vennskapet til høvdingen. Det var i første rekke høvdingenes personlige målsetting som preget gruppene, og den påvirket også rekrutteringen. Innenfor vennegruppene kunne det derfor være motstridende interesser, til og med konflikter.

Etter at vennskap var blitt opprettet mellom høvdingene og bøndene, var det vanskelig for bøndene å si nei dersom høvdingene deres ba dem om å utføre et oppdrag for seg. Høvdingen Brodd-Helge Torgilsson stiftet vennskap med Kjetil. Deretter ønsket Brodd-Helge at han skulle dra til Torleiv den kristne og stevne ham for ikke å ha betalt skatt til hovet. Kjetil var utilfreds med dette og sa at han ikke ville ha opprettet vennskap med Brodd-Helge dersom han hadde kjent til hans planer. Han dro likevel og stevnet Torleiv. Fordi værutsiktene var dårlige, inviterte Torleiv Kjetil og følget hans til å overnatte. Kjetil nektet, men på grunn av uværet måtte de vende tilbake og overnattet hos Torleiv i to døgn. Da de reiste, sa Kjetil at han ville belønne Torleivs gjestfrihet med

---

17. Sturlunga saga I, 470–471. Jón Viðar Sigurðsson 1999, 131–132.

å la saken falle død og bli hans venn. Torleiv takket Kjetil for hans vennskap, men da Brodd-Helge fikk vite dette, avsluttet han sitt vennskap med Kjetil.¹⁸

Det er problematisk å avgjøre hvor varige vennsksforholdene mellom høvdingene og bøndene var. Vi kan gå ut fra at dersom begge parter oppfylte sine forpliktelser, ble vennskapet livsvarig. Men når høvdingene døde eller trakk seg tilbake, det vil si de gikk i kloster, så opphørte vennsksbåndene og høvdingens vennegruppe sluttet å eksistere, med mindre det fantes en arvtaker som kunne og ville overta vennsksbåndene. Ved en bondes død kan vi regne med at den som overtok driften av gården hans samtidig har “arvet” hans vennskap med høvdingen.

Det kan i høyeste grad diskuteres hvem som hadde mest å vinne på vennskapet, høvdingene eller bøndene. Jeg vil hevde at vennskapet tross alt var viktigst for bøndene. De trengte beskyttelse, uten den hadde situasjonen deres vært usikker. Det var derfor nødvendig for høvdingene å opprettholde et visst støynivå. I et samfunn uten konflikter var høvdingene unødvendige.

Høvdingenes vennskap

Tidlig på 1200-tallet fikk Snorre Sturlason kontroll over størsteparten av høvdingdømmene i Borgarfjörður og etablerte et rike.¹⁹ Snorres karriere startet i 1197 da han giftet seg med Herdis Bersedatter på Borg og fikk kontroll over Mýramanna-høvdingdømmet. I 1202 fikk han halvdelen av Lundarmanna-høvdingdømmet som gave, og tre–fire år senere fikk han hånd om Reykhyltinga-høvdingdømmet. Snorre har sannsynligvis også fått tak i Jöklamanna-høvdingdømmet, og trolig den ene halvdelen av Allsherjar-høvdingdømmet. Til slutt strakte riket hans seg over det som i dag er Mýrarsýsla, Borgarfjarðarsýsla og rimeligvis også i en viss utstrekning Kjósarsýsla og Gullbringusýsla.

I 1218 dro Snorre til Norge. Like før han dro til Norge hadde det oppstått en konflikt mellom den mektige oddaverjefamilien og norske kjøpmenn, med drap på begge sider. Kjøpmennene klaget sin nød til Skule jarl som planla et angrip på Island. Snorre gikk imot disse planene. Han foreslo heller at han skulle opprette “vennskap”

---

18. Austfirðinga sögur, 33–35.

19. For oversikt over Snorre som politiker se: Jón Jóhannesson 1956, 283–291. Magnús Stefánsson 1975, 112–113. Gunnar Karlsson 1979, 30–35. Jón Viðar Sigurðsson 1989, 63–64.

med de islandske høvdingene for så deretter å snu dem til lydighet til den norske kongen.²⁰ Snorre reiste tilbake til Island i 1220, på oppdrag av kong Håkon og Skule for å få landet lagt under kongen. Før han reiste, ga Skule ham et skip og 15 andre store gaver.²¹

I perioden fram til 1222 var Sæmund Jonsson av oddaverjefamilien Islands mektigste høvding. Ved hans død det året oppsto det et vakuum i fristatens politikk. Sønnene hans kunne ikke enes om hvem av dem som skulle overta etter ham, dermed mistet oddaverjene sin maktposisjon på landsbasis. Det skapte muligheter for andre høvdinge. I 1224 sendte Snorre en melding til sin bror Tord, som hadde vært en av Sæmunds venner, om at de to skulle ta opp frendskap med stor kjærlighet.²² Det var på samme tid som Torvald Vatnsfjording og Snorre inngikk sin allianse.

I løpet av perioden ca. 1224–1228 ble Snorre Islands mektigste høvding. Det skyldtes både hans rikdom og hans høvdingvenner, særlig hans svigersønner.²³ I 1224 ble Snorres datter Tordis gift med Torvald Vatnsfjording, og samme år “bandt” Snorre og Torvald Gissurarson, som fra før var venn med Sigvat Sturlason, “sitt vennskap” ved at Torvalds sønn Gissur giftet seg med Snorres datter Ingebjørg. Senere samme år stiftet Snorre og Lopt, sønn av biskop Pål Jonsson, vennskap.²⁴ Hallbera Snorredatter og Arne Magnusson, som hadde blitt gift i 1218, ble skilt i 1224, og vinteren 1227–1228 ble hun bortgiftet for annen gang, denne gangen med åsbirningen Kolbein Unge.²⁵

Snorre var ikke bare en mektig høvding omkring 1220, og hadde tre døtre han kunne benytte for å skape allianser, han var også venn med Norges mektigste mann, Skule jarl. Det ga ham et stort fortrinn over de andre høvdingene i landet. I løpet av perioden 1224–1228 klarte Snorre å stifte vennskap med de fleste av landets høvdinge, slik som avtalen hadde vært med den norske kongemakten. Snorre var imidlertid lite opptatt av å snu de islandske høvdingene til lydighet overfor den norske kongen, slik

---

20. Sturlunga saga I, 277–278.

21. Hakonar saga 52. Skálholtsbók 348. Eirspennill 503. Codex Frisianus 419–420. Islandske Annaler indtil 1578 125. Sturlunga saga I, 277–278.

22. Sturlunga saga I, 236, 303.

23. Sturlunga saga I, 319. Jón Viðar Sigurðsson 1989, 71.

24. Sturlunga saga I, 300, 302, 303, 304.

25. Sturlunga saga I, 271, 304, 319.

han selv hadde foreslått, eller få landet tinget under ham. Snorre var først og fremst opptatt av å utvide sin egen maktposisjon.

Mot slutten av 1220-årene begynte Snorres makt å minske, og i løpet av 1230-årene ble han utspilt i fristatens maktkamper. Sturla Sigvatsson fikk Torvald Vatnsfjording drept i 1228.²⁶ Hallbera døde i 1231, og dermed opphørte alliansen mellom Snorre og Kolbein Unge. Kolbein giftet seg da med Helga, datteren til oddaverjen Sæmund Jonsson – oddaverjene som også var i svogerskap med sturlungene, kunne da verken støtte dem eller åsbirningene i deres kamper i 1230-årene. I 1231 skilte Gissur og Ingebjørg seg. I 1232 forberedte Snorre en sak mot Kolbein Unge om arven etter Hallbera. Han inviterte derfor sin bror Tord, hans sønn Bødvar og Sturla Sigvatsson til et gjestebud fordi han ville sikre samholdet blant sine venner.²⁷ I 1232 ble det inngått et forlik mellom Snorre Sturlason og Kolbein Unge om arven etter Hallbera og om høvdingdømmer i Nord-Island. En del av forliket var at Snorre skulle eie halvparten av de høvdingdømmene Kolbein eide, men Kolbein skulle fortsatt administrere dem og gi Snorre støtte på tinget. En annen del av overenskomsten var at Kolbein skulle gifte bort sin søster til Snorres sønn Orækja, og at Snorre skulle gi ham storgården Mel og et høvdingdømme på Nord-Island. Høvdingen Orm Svinfelling var da blitt Snorres venn og støtte på Alltinget.²⁸ Etter forliket mellom Snorre og Kolbein forteller Sturla Tordsson at hans far høvdingen Tord hadde sagt: “Jeg har en mistanke om at Snorre, min bror, har foretatt vennebytte og solgt sitt vennskap med Sigvat [Snorre og Tords bror] og Sturla [Sigvats sønn], men tatt imot Kolbeins vennskap”.²⁹

I 1234 oppsto det på ny en konfrontasjon mellom Snorre og Kolbein Unge. Denne gangen fikk Snorre hjelp av høvdingen Torleiv Tordsson på Garðar og Arne Magnusson. Men svinfellingene Orm og Torarin støttet nå Kolbein; de var blitt hans gode venner.³⁰ I 1235 brøt det ut åpen konflikt mellom Snorre og broren Sigvat og hans sønn Sturla. Sturla var da nettopp kommet til Island som kong Håkons utsending, og skulle få landet lagt under kongen. Sturla tvang Snorre til å flykte til Norge i 1237, men

---

26. Sturlunga saga I, 320–323.

27. Sturlunga saga I, 345–347.

28. Sturlunga saga I, 358–359.

29. Sturlunga saga I, 359.

30. Sturlunga saga I, 374.

før han dro, fornyet han sitt vennskap med broren, Tord.³¹ Snorre oppholdt seg i Norge fram til 1239. Da dro han til Island uten kong Håkons tillatelse og ble så drept i 1241 av sin tidligere svigersønn Kolbein Unge.

Snorres nettverk var fristatens største og inkluderte nesten samtlige av landets høvdinge. Hans allierte kan deles i to grupper. Den "harde kjernen" var Torleiv Tordsson og Arne Magnusson, som etter alt å dømme støttet ham i de fleste av hans konflikter. De to var imidlertid forholdsvis svake høvdinge. Den andre gruppen av Snorres forente inkluderte hans sønn, hans brødre og deres sønner, og Kolbein Unge, Torvald Gissurarson, Gissur Torvaldsson, Torvald Vatnsfjording, Orm Jonsson og Lopt Pålsson. Det var motsetningsforholdene mellom disse i slutten av 1220-årene og begynnelsen av 1230-årene som førte til oppsmuldring av Snorres vennskapsnett.

Grunnen til at Snorre tapte sin maktposisjon var at han ikke klarte å oppfylle alle sine politiske forpliktelser. Uoverensstemmelsen mellom for eksempel Snorre og hans brødre og mellom Snorre og hans sønn Orækja førte til at sturlungene ble splittet i fraksjoner.³² Den største svakheten ved Snorres nettverk var omfanget. Det var for stort for å kunne fungere effektivt.

Snorres politikk overfor de norske makthaverne slo også feil. For høvdingene og andre islendinger var det av stor betydning å bli venner med konger og jarler i Norge. Det førte til at de oppnådde høyere status og anseelse på Island. Rundt 1220 var Skule jarl Norges mektigste mann, men i den følgende tiden overtok kong Håkon stadig mer av styringen av landet. Forholdet mellom de to ble stadig dårligere, og til slutt gjorde Skule opprør mot Håkon og ble drept i 1240. Da Snorre kom til Island i 1220 var han Skules mann. Etter at Snorre måtte flykte fra Island i 1237, dro han til sin venn Skule, og i 1239 reiste Snorre tilbake til Island, trolig med jarletittel.³³ Han satset åpenbart alt på at Skule skulle slå kong Håkon. Snorre var kommet i en uholdbar politisk situasjon på Island. Det eneste som kunne berge ham, var kongeskifte i Norge. Med Skule som konge ville Snorre på ny kunne bli Islands mektigste mann.

---

31. Sturlunga saga I, 387.

32. Sturlunga saga I, 388.

33. Sturlunga saga I, 444.

På grunn av det lave antall høvdinge på 1200-tallet og overlappingene i deres vennsforhold kunne de ikke stole på alle sine allierte i sine konflikter. En høvdinge allianse kunne derfor være svak i én konflikt og sterk i en annen, alt etter hvem som var motspilleren og hvem han var alliert med. Vennsforholdene ble dannet for å oppnå de politiske målene til de enkelte høvdingene. I 1223 inngikk Sturla Sigvatsson og Torvald Vatnsfjording vennskap. Torvald ga Sturla løfte om å støtte ham mot alle hans motstandere på Island. Sturla lovte til gjengjeld å hjelpe Torvald i hans konflikt med Snorre Sturlason. For å vise sitt vennskap sendte de presten Torve Gudmundsson til Alltinget med et formelt herredømme over deres to høvdingedømmer i den korte perioden tinget foregikk. Få måneder senere fikk Snorre Sturlason Torvald dømt fredløs på Alltinget. Etter tinget fikk Sturla sin far, Sigvat, til å søke å få et forlik i stand mellom Torvald og Snorre, slik at både Snorre og Sturla fikk ære av saken. Dette klarte Sigvat, og Snorre fikk selvdømme. Etter forsoningen ga Sigvat og Sturla Torvald gode gaver, og Torvald lovte å bli en like god venn med Sigvat som han var med Sturla. Alliansen mellom Torvald, Sturla og Sigvat varte imidlertid ikke lenge. Kort tid senere inngikk Torvald som sagt et vennsforhold med Snorre Sturlason og giftet seg med hans datter i 1224. Det førte til uvennskap mellom Torvald og Sturla, som fikk Torvald drept i 1228.³⁴

Alliansene mellom høvdingene fungerte sjelden for å oppnå noe felles mål. Hver enkelt høvding ønsket seg mest mulig makt. De kunne derfor ikke samarbeide i lengden. Snorre Sturlason var en ettertraktet partner mens han holdt på å utvide sin makt på Island og hadde et godt forhold til makthaverne i Norge. Da han begynte å vise svakhetstegn, mistet han sin verdi som alliansepartner for de andre høvdingene, og de begynte å trekke seg ut av sine forhold til ham. Systemet bygde på at høvdingene hadde politisk støtte å tilby hverandre. Tapte høvdingene sin politiske tyngde, førte det til at færre ville bli deres venner, høvdingenes allianser var som følge av dette ustabile. Lojaliteten mellom partene var derfor som regel liten. Et unntak fra disse kortvarige vennsforholdene var for eksempel vennskapet mellom haukdølene og åsbirningene, en allianse som dominerte politikken på Island i store deler av perioden 1180–1246.³⁵

---

34. Sturlunga saga I, 300–304, 309, 310, 320–323, 334, 344, 348, 359, 471, 477, 501.

35. Jón Viðar Sigurðsson 1999, 139.

Høvdingene benyttet i første rekke politisk støtte og råd for å holde vennskapet ved like og for å vise motparten den interessen de hadde av forholdet. Denne utvekslingen hadde også til hensikt å vise alliansens styrke utad. Samtidig var den et signal til andre høvdinger om at de involverte var ettertraktede som alliansepartnere, og stimulerte derfor andre til å ta kontakt med dem. Vennskapspaktene hadde blant annet som formål å skremme eventuelle motstandere, å signalisere at de måtte slåss mot to høvdinger og ikke bare én. Men det å inngå vennskap kunne også ha som mål å hindre høvdinger fra å gi støtte til rivaliserende høvdinger.

Vennskap mellom høvdinger var lett å opprette og lett å oppheve. Derfor var det et godt redskap for høvdingene for å oppnå sine mål. De kunne legge sin egen strategi og stifte allianse med dem det var fordelaktig å ha på sin side, alt etter målet de ønsket å oppnå. Den politiske situasjonen var med andre ord uoversiktlig.³⁶

Vennskapet var av avgjørende betydning for både høvdingene og bøndene – og deres hushold. Det var båndet som bandt dem sammen og sørget for en viss forutsigbarhet for begge parter, bøndene fikk beskyttelse og høvdingene støtte. Det er viktig å understreke at i dette forholdet var lojaliteten sterk, å svikte sin venn gikk på æren løs. Dette vennskskapsforholdet mellom høvdinger og bønder er identisk med det såkalte patron-klient-forholdet som vi finner så å si i alle samfunn til alle tider.

Patron-klient-forbindelsen er en allianse mellom to personer med ulik status, makt og rikdom. Begge finner det fordelaktig å alliere seg med den andre, og begge har noe å gi: klienten lojal støtte og aktelse, patronen beskyttelse og hjelp. Patroner og klienter er forpliktet til å støtte hverandre, og det er patronen som bestemmer pliktene til sine klienter. Patron-klient-forholdet har to forutsetninger: Den ene er at patronen har noe som klienten mangler og er interessert i å skaffe seg eller få, for eksempel beskyttelse og mat. Den andre er at klientene er villig til å gjøre patronens verdier til sine "i bytte mot adgang til en del av ressursene (som patronene kontrollerer). Klienten yter derfor patronen materielle eller immaterielle motverdier for det han/hun har mottatt fra sin patron".³⁷ Det er det asymmetriske gjensidige troskapsforholdet som kjennetegner relasjonen mellom patronen og hans klienter. Det gir patronen stor makt over klienten,

---

36. Byock 1982, 42, 217. Byock 1988, 130–133. Jón Viðar Sigurðsson 1999, 120–140.

37. Qviller 2000, 136–137. Jf. Einar Hreinsson & Nilson 2003, 7–32. Kilduff & Tsai 2003, 1–33.

særlig dersom forholdet innebærer en sterk form for beskyttelse. Disse forholdene er ustabile, og oppsmuldring av én klientgruppe kan føre til at andre blir større og mer kompliserte, slik som høvdingenes vennegrupper.

Et godt eksempel om et samfunn hvor patron-klient-forholdene spilte en viktig rolle, er det romerske. I det sto en politikers makt i forhold til hvor mange klienter han hadde. Patronen skulle som nevnt beskytte, klienten støtte. Dette forholdet ble kalt *fides*. Denne termen ble også benyttet for å beskrive relasjonen til gudene. Men “[r]omerne ba sine guder om støtte på samme måte som klienten ba patronen om hjelp [...]”.³⁸ For å bli en klient måtte man ofte avlegge lojalitetsed. Tjenestene “patronen ytet sine klienter, kalte romerne “velgjerninger”, *beneficia*. ... Den som hadde ytet en velgjerning hadde et moralsk krav på gjentjenester, på *officia*. Den som mottok en velgjerning, var forpliktet til takknemmelighet, *gratia*”. Takknemmelighet var en viktig dyd i det romerske samfunnet, den som var utakknemmelig var “alles fiende”.³⁹ For å vise sin takknemmelighet skulle klienten stemme på sin patron eller patronens kandidater i valg, og klienten skulle også bistå patronen dersom han skulle ut med store utgifter. Klienten måtte også rådføre seg med sin patron da han skulle gifte bort sin datter. Dersom patronen var svikefull og ikke beskyttet sin klient kunne han avslutte forholdet og søke beskyttelse hos en annen patron, som dermed ble mektigere. En klient kunne også ha to patroner, men klientenes posisjon og rikdommer sto på spill dersom hans patroner havnet i en konflikt med hverandre.⁴⁰

Det romerske patron-klient-forholdet hadde mange elementer til felles med høvding-bonde-relasjonen på Island. Den største ulikheten – dersom vi ser bort ifra opplagte forskjeller slike som størrelsen på de to samfunnene – var at på Island fantes ikke termer som *fides*, *beneficia*, *officia* og *gratia*. De forestillingene disse ordene vitner om var innbakt i det norrøne vennskapet.

Vennskap spilte en avgjørende rolle i det islandske samfunnet fram til om lag 1260. Det var nettet som holdt samfunnet sammen. Vennskap grep direkte og indirekte inn i folks liv, det formet i høyeste grad samfunnet og de personlige egenskapene som ble verdsatt i det politiske spillet, for eksempel gavmildhet og lojalitet. Men vennskapet ble

---

38. Qviller 1999, 35.

39. Qviller 1999, 37.

40. Qviller 1999, 34–43. Jf. Verboven 2002, 35–48.

også benyttet til å gruppere folk i båser, slett ikke alle kunne opprette slike relasjoner. Faktisk gjelder det flertallet av befolkningen.

Bibliografi

Auður Magnúsdóttir, *Frillor och fruar. Politik och samlevnad på Island 1120–1400*, Göteborg, 2010.

Austfirðinga sögur. Íslenzk fornrit XI. Red. Jón Jóhannesson, Reykjavík, 1950.

Biskupa sögur II. Íslenzk fornrit XVI. Red. Ásdís Egilsdóttir, Reykjavík, 2002.

Björn Þorsteinsson, *Ný Íslandssaga*, Reykjavík, 1966.

Boden, Friedrich, *Die isländische Regierungsgewalt in der freistaatlichen Zeit*, Breslau, 1905.

Byock, Jesse L., *Feud in the Icelandic Saga*, Berkeley, 1982.

Byock, Jesse L., *Medieval Iceland. Society, Sagas, and Power*, Berkeley, 1988.

Byock, Jesse L., *Viking Age Iceland*, London, 2001.

Codex Frisianus: en Samling af norske Kongesagaer. Red. Carl Richard Unger, Christiania, 1871.

Einar Arnórsson, *Réttarsaga Alþingis. Saga Alþingis I*, Reykjavík, 1945.

Einar Hreinsson og Tomas Nilson, 'Introduktion', *Nätverk som social resurs. Historiska exempel*. Red. Einar Hreinsson og Tomas Nilson, Lund, 2003, 7–32.

Eirspennill, AM 47 fol. Red. Finnur Jónsson, Kristiania, 1916.

Grágás. Efter det Arnamagnæanske haandskrift, nr. 334 fol., Staðarhólsbók, II, Red. Vilhjálmur Finsen, København, 1879.

Grágás. Islændernes Lovbog i Fristatens Tid, I, Red. Vilhjálmur Finsen, København, 1852.

Gregersen, Aage, *L'Islande son statut a travers les ages*, Paris, 1937.

Gunnar Karlsson, 'Stjórnámálamaðurinn Snorri', *Snorri. Átta alda minning*. Red. Gunnar Karlsson og Helgi Þorláksson, Reykjavík, 1979, 23–51.

Gunnar Karlsson, *Goðamening. Staða og áhrif goðorðsmanna í þjóðveldi Íslendinga*, Reykjavík, 2004.

- Gurevich, Aaron, 'Wealth and Gift-Bestowal among the Ancient Scandinavians', *Scandinavica* 7, 1968, 126–138.
- Hakonar saga, and a Fragment of Magnus saga*. Rerum Britannicarum Medii Ævi Scriptores. Icelandic Sagas II. Red. G. Vigfusson, London, 1887.
- Helgi Þorláksson, *Gamlar götur og goðavald. Um fornar leiðir og völd Oddaverja í Rangárbíngi*, Ritsafn Sagnfræðistofnunar, Reykjavík, 1989.
- Helgi Þorláksson, 'Fé og virðing', *Sæmdarmenn. Um heiður á þjóðveldisöld*. Red. Helgi Þorláksson et al., Reykjavík, 2001, 91–134.
- Islandske Annaler indtil 1578*. Det Norske historiske Kildeskriftfonds skrifter 21. Red. Gustav Storm, Christiania, 1888.
- Jón Jóhannesson, *Íslendinga saga I*, Reykjavík, 1956.
- Jón Viðar Sigurðsson, *Frá goðorðum til ríkja: Þróun goðavalds á 12. og 13. öld*, Sagnfræðirannsóknir B. 10, Reykjavík, 1989.
- Jón Viðar Sigurðsson, 'Forholdet mellom frender, hushold og venner på Island i fristatstiden', *Historisk tidsskrift* 74, 1995, 311–330.
- Jón Viðar Sigurðsson, *Chieftains and Power in the Icelandic Commonwealth*, trans. Jean Lundskær-Nielsen. The Viking collection 12, [Odense], 1999.
- Jón Viðar Sigurðsson, 'Noen hovedtrekk i diskusjonen om det islandske middelaldersamfunnet etter 1970', *Collegium Medievale* 18, 2005, 106–143.
- Jón Viðar Sigurðsson, *Den vennlige vikingen: Vennskapets makt i Norge og på Island ca. 900–1300*, Oslo, 2010.
- Kilduff, Martin and Wenpin Tsai, *Social networks and organizations*, London, 2003.
- Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder I–XXII*. Red. F. H. e. al., Oslo, 1956–1978 (2. oppl. 1980–1982).
- Magnús Stefánsson, 'Kirkjuvald eflist', *Saga Íslands II*. Red. Sigurður Línadal, Reykjavík, 1975, 55–144.
- Maurer, Konrad, *Island von seiner ersten Entdeckung bis zum Untergange des Freistaats*, München, 1874.
- Mauss, Marcel, *Gaven: utvekslingens form og årsak i arkaiske samfunn*, trans. Thomas Hylland Eriksen. Cappelen's populære skrifter Ny rekke, [Oslo], 1995 (1925).

- Meulengracht Sørensen, Preben, *Fortelling og ære. Studier i islændingesagaerne*, Aarhus, 1993.
- Miller, William Ian, *Bloodtaking and Peacemaking. Feud, Law, and Society in Saga Iceland*, Chicago, 1990.
- Monclair, Hanne, *Lederskapsideologi på Island i det trettende århundret. En analyse av gavegivning, gjestebud og lederfremtoning i islandsk sagamateriale*, Ph.d.avhandling, Universitetet i Oslo, Oslo, 2003.
- Ólafur Lárusson, *Yfirlit yfir íslenska rjettarsögu*, Reykjavík, 1932.
- Qviller, Bjørn, *Romersk politisk kultur og sosiologisk historie*, Oslo, 1999.
- Qviller, Bjørn, 'Patron-klient-forhold', *Holmgang. Om førmoderne samfunn. Festskrift til Kåre Lunden*. Red. Anne Eidsfelt et al., Oslo, 2000, 133–143.
- Sahlins, Marshall, *Stone Age economics*, London, 1978 (1972).
- Skálholtsbók. Det Arnamagnæanske Haandskrift 81a Fol. Skálholtsbók yngsta*. Red. A. Kjær og Ludvig Holm-Olsen, Kristiania, 1910–1947.
- Sturlunga saga I–II*. Red. Jón Jóhannesson et al., Reykjavík, 1946.
- Verboven, Koenraad, *The Economy of Friends: Economic Aspects of Amicitia and Patronage in the Late Republic*, Collection Latomus 269, Bruxelles, 2002.
- Vilhjálmur Finsen, *Om den oprindelige ordning af nogle af den islandske fristats institutioner*, København, 1888.